

In de jaren 80 werd Brazilië geplaagd door economische crises en een hyperinflatie die in 1994 opliep tot 2000%. Maar vanaf 1995 wist het land, aanvankelijk volgens de strenge spelregels van het IMF maar ook dankzij sociale programma's voor de arme bevolking, uit een diep dal te klimmen. Nu gaat het economisch zo goed dat Brazilië een positie met meer beslissingsmacht opeist in het bestuur van het IMF.

Brazilië

De reus is ontwaakt

Op de Praça Matriz van Jacutinga is het een drukte van belang. Midden op het plein heeft het gemeentebestuur een podium opgericht waar enorme geluidsboxen de ritmische klanken van de bossanova, forró en samba van de lokale amateurbandjes over het provinciestadje uitblazen. De grond trilt onder dit muzikale geweld en de etalageruiten van de winkels rondom het plein hebben er zichtbaar moeite mee. Zo niet de jongeren die hier samen-drommen. Dit vormt hun enige verzetje in het weekend. Toch schenken ze nauwelijks aandacht aan de artiesten op het podium. De dansende stelletjes hebben alleen oog voor elkaar. Anderen zijn met een *smartphone* in de hand druk bezig met een virtueel sociaal leven. Bijna iedereen staat in de buurt van een van de vele kiosken die dranken, hamburgers, *hotdogs*, ijsjes of stukken pizza verkopen. Deze Braziliaanse jongeren ontbreekt het zo te zien aan niets. Ze lijken in alle opzichten op de moderne jeugd in São Paulo en Rio de Janeiro.

Winterkleding

Jacutinga is een van winterkledingclusters in de deelstaat Minas Gerais en staat bekend als de 'breihoofdstad' van het land. Een kwart van al het in Brazilië geproduceerde breiwerk komt uit de 1500 fabriekjes van Jacutinga. Vanaf mei stromen de inkopers uit de steden in het zuiden van Brazilië binnen. Daar doen de winters zich het meest gelden. Ze komen

zelfs uit Uruguay en Argentinië. Jacutinga telt een bovengemiddeld aantal hotels en pensions. Die danken hun omzet vrijwel uitsluitend aan de kledinghandelaren en de vele particuliere toeristen. De gemiddelde handelaar blijft een paar nachten en spendeert

al gauw duizend real (430 euro) per verblijf. Daarnaast ontvangt Jacutinga, dat zelf 23.000 inwoners telt, jaarlijks zo'n 60.000 toeristen die op de exclusieve en betaalbare winterkleding afkomen. Zij komen bijvoorbeeld vanuit São Paulo voor een weekendje naar Jacutinga en knopen daar dan een toeristisch uitje aan vast naar een van de vele 17^e-eeuwse mijnbouwstadjes in Minas Gerais.

In de straten van Jacutinga is het niet moeilijk een kledingatelier te vinden. Vele hebben fraaie etalages en ogen als exclusieve boetiekjes. Ik beland via vrienden bij een familie die het atelier achter de eigen woning heeft liggen. Er staan 20 breimachines en op de planken aan de muren liggen talloze rollen garens in allerlei kleuren. Marcelo Alessandri (52), de eigenaar, heeft het vak geleerd van

Werknemers van Petrobras bij de aanleg van de pijpleiding tussen de Urucuvelden en Manaus. Op het bord staat: 'Gas- en oliewinning in het Amazonegebied is de beste energieoplossing'.

Een kwart van al het in Brazilië geproduceerde breiwerk komt uit de 1500 fabriekjes van Jacutinga, de 'breihoofdstad' van het land.

Sinds 1990 is het percentage armen onder de ruim 190 miljoen tellende bevolking gehalveerd. Dat is een prestatie van formaat in een land waar de traditionele elites elkaar altijd de bal hebben toegespeeld. Vooral sinds de Partido dos Trabalhadores (PT, Arbeiderspartij), de macht naar zich toe trok onder leiding van de populaire president Luíz Inácio Lula da Silva (2003-2010), is er beduidend meer aandacht voor de achtergestelde groepen in Brazilië. Zijn opvolgster, Dilma Vana Rousseff, die in januari 2011 als president aantrad, zet Lula's beleid daadkrachtig voort. In november 2011 stelde Dilma vast dat sinds de PT regeert ruim 40 miljoen Brazilianen uit de klasse van de armen zijn getild. Volgens de laatste cijfers behoren nu meer dan 100 miljoen Brazilianen tot de middenklasse.

Bolsa Familia

Het geheim van dit succes is het Bolsa Familia-programma (familiebeurs). Dit biedt een sociaal vangnet voor huishoudens die met niet meer dan 140 real (61 euro) per maand moeten zien rond te komen. Dilma Rousseff introduceerde nóg een programma

zijn ouders die ook in Jacutinga zijn opgegroeid. Drie van zijn vier grootouders waren migranten uit Italië. Oorspronkelijk werd breien vooral als huisvuilj beoefend door de vrouwen en meisjes in deze migrantengezinnen. Tegenwoordig is het meeste handwerk wel verleden tijd. Vol trots laat Marcelo enkele lange gebreide wollen damesvesten zien: de kleuren verlopen van purper aan de bovenkant via violet en paarstinten naar beneden. Via een computergestuurd programma heeft de machine er geometrische figuren in gebreed. 'Mijn vrouw Fernanda doet de ontwerpen en maakt nieuwe patronen; zij houdt de vraag en de nieuwste modetrends goed in de gaten', vertelt Marcelo. Hij heeft zelf een middelbare handelopleiding gevolgd en met een microfinanciering kon hij zo'n vijftien jaar geleden een eigen bedrijf beginnen. Zijn zoon Guilherme (22) studeert economie aan de Universidade de Campinas (Unicamp). Dochter Roberta (25) heeft net haar Master in Internationale betrekkingen afgerond. Zij heeft eerder een jaar bij een Amerikaans gastgezin gewoond en spreekt als enige van het gezin Engels. Nu heeft ze zich bij enkele universiteiten in de Verenigde Staten en Canada aangemeld, in de hoop een PhD-programma te kunnen volgen. Ze vindt zichzelf geen excellente student, maar wil toch een poging wagen. Voor haar is de belangrijkste vraag niet hoe ze zo'n doctoraaltraject in het buitenland moet financieren, maar of zij met haar cijferlijst wordt toegelaten. 'De Braziliaanse overheid heeft heel royale beurzen voor studenten die door buitenlandse universiteiten voor hun PhD-programma's

worden geselecteerd', vertelt ze. Maar eerst moet ze wachten of ze ergens aan de slag mag. En omdat ze niet langer op kosten van haar ouders wil leven, heeft ze inmiddels een baan als lerares in het middelbaar onderwijs aangenomen.

De familie Alessandri staat model voor de snel opkomende middenklasse in Brazilië.

Figuur 1: Regionale verschillen in bruto binnenlands product

Dilma en Lula ontmoeten elkaar in Curitiba. Op het hoogtepunt van zijn populariteit werd Lula opgevolgd door Dilma, de loyaalste vertrouweling uit zijn kabinet.

gericht op de allerarmsten met een gezinsinkomen tot 70 real (zo'n 30 euro) per maand – in totaal gaat het om ruim 16 miljoen Brazilianen. In het Bolsa Familia-programma hebben de gezinnen recht op financiële hulp van de staat, mits zij aan vier voorwaarden voldoen: alle kinderen in een gezin volgen basisonderwijs en blijven dat doen; zij nemen deel aan vaccinatieprogramma's; aanstaande moeders melden zich regelmatig voor medische controles; en baby's en peuters worden voor controle naar consultatiebureaus gebracht. Het programma is bedoeld om de extreme armoede in Brazilië te verminderen en het menselijke kapitaal duurzaam te vergroten, vooral in de deelstaten waar de meeste armen wonen (figuur 1).

Cardoso

Net als bijna alle buurlanden werd Brazilië vanaf de jaren 60 tot de jaren 80 geregeerd door militairen die via staatsgrepen aan de macht waren gekomen. De politieke controle en repressie waren groot. Vakbondsactiviteiten en politieke oppositie werden onmogelijk gemaakt. Van een vrije pers was geen sprake. Studentenleiders en (al dan niet vermeende) guerrillastrijders werden hard aangepakt. En hoewel de repressie en vervolging en de verdwijningen in Brazilië nooit de enorme schaal van buurland Argentinië bereikten, zijn er tot op de dag van vandaag nog velen die in deze duistere periode gevangen hebben gezeten, gemarteld, of verbannen zijn geweest.

President Fernando Henrique Cardoso (in Brazilië vooral bekend onder zijn koosnaam FHC) heeft als socioloog lange tijd in ballingschap geleefd (eerst in Chili, daarna in de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk). Lula heeft als vakbondsleider korte tijd in de gevangenis gezeten. Dilma was een 19-jarige studente economie in Belo Horizonte toen zij zich bij een verzetsgroep aansloot. In het begin van haar gevangenschap (1970-72) is zij enkele weken achtereen gefolterd.

De afsluiting van de militaire periode (1964-1985) en de voorzichtige overgang naar democratie leidden uiteindelijk tot vrije en directe presidentsverkiezingen vanaf 1989. Onder het voorgaande militaire bewind had zich aanvankelijk een economisch wonder voltrokken. De buitenlandse en binnenlandse investeringen en het bruto nationaal product bereikten in de eerste tien jaar recordhoogten, met jaarlijkse groei cijfers van meer dan

Sinds de Arbeiderspartij regeert, zijn ruim 40 miljoen Brazilianen de armenklasse ontstegen

10%. De groei was vooral gebaseerd op een beleid dat importvervangende industrialisatie bevorderde. Maar in de loop van de jaren 70 veroorzaakte de internationale oliecrisis een kink in de kabel. Het land ging steeds meer gebukt onder een gigantische schuldenlast en de exporten waren te gering om de buitenlandse rekeningen te kunnen betalen. De jaren 80 werden vooral gekenmerkt door economische crises en hyperinflatie, die in 1994 een recordhoogte van 2000% bereikte.

Met het Plano Real wist de eerste regering onder Cardoso (1995-1998) de jaarlijkse inflatie terug te dringen naar 10%. Het neoliberale beleid berustte geheel op de klassieke elementen van privatisering, deregulering en institutionele hervormingen. Tegelijkertijd introduceerde FHC een aantal maatregelen die gunstig uitpakten voor de armsten onder de bevolking, zoals een flinke verhoging van het wettelijk minimumloon. Ook de dalende inflatie droeg bij aan hun koopkracht. Verder kwamen de eerste experimentele socialezekerheidsprogramma's van de grond. Op basis van de gunstige resultaten won FHC bij de verkiezingen in 1998 van zijn belangrijkste opponent Lula. Maar in zijn tweede termijn

keerde het economische en politieke tij zich tegen hem. Van 1999 tot 2002 liep de inflatie weer op, en de groei van het bnp stagneerde. In 2002 bedroeg deze nog maar 0,1%. De uitgaven voor sociale zekerheid werden teruggeschroefd. Het percentage armen, dat in de eerste termijn van FHC spectaculair gezakt was van 43 naar 34%, bleef in zijn tweede termijn nagenoeg gelijk.

Lula

De intellectueel Cardoso werd in 2003 afgelost door de charismatische Lula. Hij werd de eerste arbeiderspresident van het land en veel Brazilianen identificeerden zich met deze ongeschoolde migrant uit het arme noordoosten. Lula had zich in de metaalindustrie van São Paulo ontpopt als een belangrijk vakbondsleider. Hij had zich drie keer eerder vergeefs als presidentskandidaat opgeworpen, met een fel socialistisch en anti-imperialistisch betoog. Maar tegen het einde van de campagne in 2002, gevoerd tegen de achtergrond van een dreigende recessie, sloeg hij een steeds gematigder toon aan om buitenlandse financiers niet af te schrikken. Lula volgde in zijn eerste regeerperiode (2003-2006) de orthodoxe, neoliberale agenda van Cardoso. Elementen daarvan waren onder andere een grondige herziening van het belastingstelsel en een strikt financieel en monetair beleid. Dat was ook in lijn met de afspraken die Lula's voorganger eind 2002 nog had gemaakt met het Internationaal Monetair Fonds. Eind 2003 verhoogde het IMF de *stand-by* lening tot ruim 30 miljard dollar. Op basis van de klassieke receptuur

Het Bolsa Familia-programma (familiebeurs) biedt huishoudens een sociaal vangnet waardoor steeds meer Brazilianen de armoede kunnen ontvluchten.

van bezuinigingen op infrastructurele projecten en sociale voorzieningen, en het ontslag van vele ambtenaren werd de inflatie beugeld en economische stabiliteit bereikt. Daarmee was de basis gelegd voor een verdere groei van de economie. De buitenlandse investeerders, die aanvankelijk een afwachtende houding hadden aangenomen, keerden naar Brazilië terug. Vanwege de wereldwijd groeiende vraag naar grondstoffen verdubbelde de exportinkomsten in Lula's eerste regeertermijn. Eind 2005 kon Brazilië haar hele schuld aan het IMF vervroegd aflossen.

In zijn tweede termijn (2007-2010) volgde Lula een andere koers. Via het Programa de Aceleração do Crescimento (PAC, Programma ter versnelling van de groei) speelde de staat weer nadrukkelijk een rol in het ontwikkelingsproces. Ze investeerde in strategische sectoren, zoals de mijnbouw, energievoorziening en grote infrastructurele projecten, en stimuleerde ook private bedrijven geld te steken in deze sectoren. In maart 2010 kondigde de president de tweede fase van het PAC aan voor 2011-2014. Met de aanzienlijk verhoogde belastinginkomsten wist de regering de financiering van de speciale programma's voor sociale zekerheid sterk uit te breiden.

Dilma

Op het hoogtepunt van zijn populariteit werd Lula opgevolgd door de loyaalste vertrouweling uit zijn kabinet. Omdat Lula zichzelf niet voor een derde termijn verkiesbaar kon stellen, had hij zijn voormalige minister voor energie, Dilma Rousseff, naar voren geschoven. Zij won de verkiezingen in 2010 met overmacht en Brazilië kreeg voor het eerst een vrouwelijke president. De regering-Dilma heeft dezelfde sociaal-economische agenda als haar voorganger. Zij zet in op een combinatie van stimulering én regulering van de marktsector, terwijl de sociale programma's van armoedebestrijding worden uitgebouwd. Dilma staat ook bekend als een door-en-door integer persoon en dat maakt haar werk er niet gemakkelijker op in een land dat van oudsher doordrenkt is van corruptie, vriendjespolitiek en nepotisme.

De Braziliaanse regeringen bestaan uit complexe coalities. Meer dan twintig politieke partijen zijn vertegenwoordigd in parlement en senaat, en tijdens coalitieonderhandelingen proberen ze een zo groot mogelijk aantal ministeries en andere publieke functies in

de wacht te slepen. Toen Dilma het roer van Lula overnam, veranderde zij maar weinig aan het kabinet. Iets minder dan de helft van de 37 posten ging naar de Arbeiderspartij; de rest werd toegewezen aan 6 partijen waarmee de PT vooraf een coalitieakkoord had gesloten. Dat zorgt voor continuïteit in het beleid, maar houdt ook een risico in. Doordat de bewindslieden in Brasilia vaak te lang op het pluuche blijven zitten, is de kans groot dat zij praktijken hebben ontwikkeld waarbij persoonlijk gewin centraal staat. In de publieke sector gaan enorme bedragen om, die onder andere het stelsel van sociale zekerheid, subsidies en kredieten overeind houden. De politici bepalen veelal aan wie overheidsbanen worden gegund en met welke bedrijven de overheid contracten sluit. Sinds het aantreden van Dilma hebben al zes van haar ministers wegens corruptieschandalen het veld moeten ruimen.

Slapende reus

Lange tijd stond Brazilië bekend als 'de slapende reus' van Latijns-Amerika. In vorige eeuwen kende het land een typische boom- and-bustontwikkeling, gebaseerd op grondstoffen uit land- en mijnbouw. Het economisch zwaartepunt verschoof daarbij geleidelijk van noord naar zuid. In de koloniale tijd draaide de economie geheel op de suikerproductie in het noordoosten. In de 18^e eeuw werd Minas Gerais het centrum van de mijnbouw, en alle activiteit concentreerde zich op de winning

van en de handel in goud en diamanten. Eind 19^e eeuw beleefde het Amazonegebied een kortstondige opleving door de rubberwinning (zie de bijdrage van Jacobs & Pegler op pag. 29). Maar vanuit de belangrijkste verschuiving voltrok zich in het zuidoosten van Brazilië. Dankzij de opbrengsten uit de koffiesector kon begin 20^e eeuw in de driehoek São Paulo – Belo Horizonte – Rio de Janeiro een nieuw industrieel complex tot ontwikkeling komen.

Vanaf de jaren 60 begon de (militaire) regering het reusachtige binnenland open te leggen. De stichting van de nieuwe hoofdstad Brasilia en de aanleg van een aantal langeafstandswegen door het oerwoud waren eerste stappen in de integratie van de perifere regio's in het nationale territorium. Veel geleukszoekers trokken naar Manaus, in het hart van Amazonegebied, om van daaruit het oerwoud en de bodemschatten te exploreren. De openlegging betekende ook het startsein van een volksverhuizing van landloze boeren, die in Amazonia stukken oerwoud in gebruik namen. Deze agrarische kolonisatie werd ook door de overheid bevorderd en soms met subsidies begeleid. Dit gebeurde om meerdere redenen. Allereerst kon het helpen de massale migratie vanuit het verdroogde noordoosten richting het industriële kerngebied in het zuiden af te buigen naar het binnenland. Een ander argument was dat structurele landhervormingen in de traditionele landbouwgebieden niet nodig waren, omdat er nog zo veel maagdelijk oerwoud

FOTO: MANUELA BIAS (SECOM/BA)

beschikbaar was voor landlozen en kleine boeren. Het militaire regime had ook strategische motieven. Door het oerwoud in de grensgebieden in gebruik te nemen, kon ze het nationale territorium effectiever afbakenen en verdedigen. Daarbij was de integratie van het binnenland ook een voorwaarde voor verdere uitbreiding van de Braziliaanse invloed in de buurlanden.

Dat Brazilië nu onderdeel vormt van de opkomende BRIC-landen is wel het beste bewijs dat de reus is ontwaakt. In 2011 streefde de Braziliaanse economie die van het Verenigd Koninkrijk voorbij. De verwachting is dat het land binnen enkele jaren ook Frankrijk en Duitsland achter zich zal laten. Dan zijn alleen de economieën van Verenigde Staten, China, Japan, Rusland en India nog groter.

De Braziliaanse landbouw, inclusief de sterk groeiende *agribusiness*, is goed voor een kwart van het bnp en 36% van de exportverdiensten. Brazilië heeft 's werelds grootste veestapel en produceert meer suikerriet en koffie dan enig ander land. Het behoort ook tot de grootste producenten van sojabonen, maïs, cacao, katoen, tabak, tropisch fruit en hout. De industriële sector draagt voor een derde bij aan het bnp. Naast de traditionele fabricage van bijvoorbeeld kleding, schoeisel, voedingsmiddelen, meubels en bouwmaterialen richt de productie zich nu ook op kapitaalgoederen en duurzame consumptiegoederen. Denk aan staal en aluminium, machines, chemische producten, auto's en

auto-onderdelen, witgoed, elektronica en vliegtuigen. Net als de hoogontwikkelde dienstensector is de industriële productie geconcentreerd in de zuidoostelijke driehoek van het land.

Olie

In 2008 werden voor de noordoostkust enorme oliereserves aangetroffen. Daarmee mag Brazilië zich een van de tien olierijkste landen ter wereld noemen en zal het snel volledige zelfvoorziening in energie bereiken. De toenemende productie van elektriciteit uit waterkrachtcentrales en productie van biobrandstoffen (ethanol) dragen daaraan bij.

Dit zijn belangrijke voorwaarden voor een verdere verdieping van de industrialisatie. Verschillende Braziliaanse economen hebben recentelijk gewaarschuwd dat het land voortijdig in een fase van de-industrialisatie kan belanden. President Dilma neemt deze beweringen serieus. Het grootste gevaar op dit moment komt uit China, dat zelfs van dumpingpraktijken wordt beschuldigd nu de landen uit de eurozone minder uit China importeren. In rap tempo is China de belangrijkste handelspartner van Brazilië geworden. Brazilië heeft in deze handel een duidelijk overschot, maar er is wel een belangrijk kwalitatief verschil. China betreft vooral grondstoffen van Brazilië (onder andere ijzererts, soja en olie) en levert in ruil daarvoor bijna uitsluitend industrieproducten (figuur 2). Daarom heeft de Braziliaanse regering onlangs besloten de belasting op de invoer van duurzame

China is nu de belangrijkste handelspartner van Brazilië

goederen (in het bijzonder auto's uit China) fors te verhogen. De Braziliaanse interne markt groeit – vooral ook door de succesvolle socialezekerheidsprogramma's – gemiddeld ruim 4% per jaar. De regering probeert de toenemende vraag van de consumenten vooral ten goede te laten komen aan de Braziliaanse industrie.

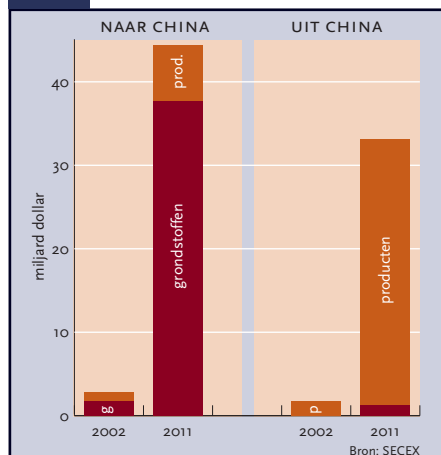
Dankzij de enorme oliereserves komt nu ook de economische ontwikkeling van het noordoosten van Brazilië in beeld. Hier worden op grote schaal industriële complexen rondom drie nieuwe zeehavens ontwikkeld. Het gaat om olieraffinaderijen, petrochemische industrie, ijzersmelterijen, staalfabrieken en scheepswerven. Tegelijkertijd wordt de fysieke infrastructuur grondig aangepakt. De aanleg van havens, vliegvelden, (snel)wegen, spoorwegen, bruggen, pijpleidingen en krachtcentrales moet nieuwe (industriële) economische activiteit genereren.

Regionale speler

Tijdens een bijeenkomst van de G20 in Mexico, eind februari, liet de Braziliaanse minister van Financiën, Guido Mantega, een realistisch staaltje nieuwe diplomatie zien. Hij stelde dat zijn land bereid was meer geld bij te dragen aan het noodfonds voor Europa, op voorwaarde dat het bestuur van het IMF grondig hervormd wordt. Brazilië eist daarin een positie met meer beslissingsmacht. Het trekt daarin samen op met de andere BRIC-landen China, India en Rusland. Ook in andere internationale fora, zoals bij de Doha-onderhandelingsronden van de Wereldhandelsorganisatie, vervult Brazilië een leidersrol.

's Lands positie op het regionale podium van Zuid-Amerika is nog veel markanter. De ambitie om de invloedssfeer uit te breiden naar de andere landen in de regio dateert al uit de tijd dat de militairen het land regeerden. Maar uiteindelijk heeft de expansie vooral in demografisch en economisch opzicht plaats-

Figuur 2: Braziliaanse import en export van en naar China

gevonden. Steeds meer Braziliaanse burgers en bedrijven vestigden zich in de buurlanden Uruguay, Paraguay en Bolivia. In deze bufferstaten manifesteert het Braziliaanse kapitaal zich vooral in de agribusiness. Brazilië is ook een drijvende kracht achter Mercosur, de douane-unie waarvan ook Argentinië, Paraguay en Uruguay deel uitmaken. Dit handelsblok hanteert een gezamenlijk buitentarief terwijl er onderling volledige vrijhandel is. De gezamenlijke interne markt van de unie telt 270 miljoen mensen. Brazilië richt zich op het verstevigen van de handelsrelaties en de economische integratie van alle betrokken landen. De Braziliaanse economische diplomatie wil vooral een tegenwicht bieden aan de invloed van de Verenigde Staten. Chili, Bolivia, Colombia, Ecuador en Peru zijn geassocieerd lid van Mercosur. Venezuela zit al een groot aantal jaren in de wachtkamer om als volwaardig lid te worden toegelaten. Twijfels over het democratisch gehalte van het Chávez-regime hebben de toelating tot dusver verhindert.

In 2000 lukte het Cardoso alle Zuid-Amerikaanse presidenten voor een regionale topconferentie in Brasilia bij elkaar te brengen. Zij besloten tot een ambitieus programma voor de integratie van de infrastructuur in Zuid-Amerika. Dit IIRSA-programma voorziet in een groot aantal internationale ontwikkelingscorridors, nauw gerelateerd aan de aanleg van transcontinentale vaarwegen, pijpleidingen en autowegen. De Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank (IDB) zal de grootscheepse plannen financieren. Brazilië heeft meer dan enig ander land baat bij de aanleg van wegen, vooral als deze toegang verschaffen tot de havens van Peru of Chili. Daarmee wordt de handel met de landen aan de andere zijde van de Stille Oceaan een stuk gemakkelijker. Om dezelfde reden investeert ook China in de verdere uitbouw van het wegstelsel in Zuid-Amerika. Zowel in Brazilië als in de buurlanden stuiten de plannen op heftige weerstand van inheemse bevolkingsgroepen. De nieuwe wegen snijden dwars door hun leefgebied. Oerwouden met een uitzonderlijk rijke biodiversiteit kunnen ten prooi vallen aan ontbossing. De inheemse volken vrezen dat in het kielzog van de nieuwe wegen kolonisten zullen volgen, die hun leefgebied verder beperken. •

Bronnen: zie www.geografie.nl